

KIVDF
www.kivdf.gov.az

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

Bu il görkəmli yazıçı, publisist, tərcüməçi, tarixçi, tədqiqatçı, nəşir, ictimai xadim, Azərbaycanın azadlığı uğrunda mücahid Ceyhun bəy Hacıbəylinin anadan olmasının 125 illiyi tamam olur. Yubiley münasibəti ilə Prezident İlham Əliyev 19 noyabr 2015-ci tarixli xüsusi sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir: "Milli ədəbi-ictimai fikir tarixinə töhfələr verən Ceyhun Hacıbəyli Azərbaycan xalqının zəngin mədəni nailiyyətlərinin dünyaya tanıtılması istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərmişdir".

Dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəylinin kiiç qardaşı Ceyhun bəy Hacıbəylinin 125 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilmesi bir daha onu göstərir ki, vətən, xalq, millet uğrunda mübarizə aparanlar, canlarından keçənlər heç vaxt unudulmurlar. Ceyhun bəyin vəfatı ilə bağlı yaxın dostlarından biri doktor Əziz Al-paut "Mücahid" adlı aylıq ictimai fikir məcməsinin 1963-cü il tarixli yanvar-fevral sayında "Bir böyük itkimiz daha" sərlövhəli vida məqələsinin sonunda belə yazırırdı: "...Nur içinde yatasan, sevgili ağabəyimiz (böyük qardaşımız - S.Q.) Vətən səni unutmayacaq, bir gün bağrına basacaqdır".

Bəli, həmin gün galmışdır. Müstəqilliyimiz elde olunduqdan sonra mühacirətde yaşayan, ölkəmizi dünyada layiqince təmsil edən, onun uğrunda çətinliklərə sine gəren Ceyhun bəy Hacıbəyli Azərbaycan adlı doğma məməkətə dönerək, onun ağuşunda bərqrər olmuşdur.

Ceyhun bəy Hacıbəylinin adı çəki-ləndə mütləq böyük vətəndaş, gözəl ziyan Ramiz Abutalibov yada düşür. Çünkü o, Ceyhun bəyi yenidən Azərbaycana qaytardı. Ramiz mülliim Ceyhun bəy Hacıbəylinin zəngin isini, yüz elli kiloluk arxivini təmənnənəz olaraq Fransadan ölkəmizə getirərək, Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənet Arxivinə və Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyinə bağışladı. Məhz bu arxiv sayesində Ceyhun bəyle bağlı çox mətbətlərə aydınlıq gətirildi. Xalqımız onun hayat və yaradılığı ilə yaxından tanış oldu.

Azərbaycanın böyük ziyalılarından biri olan Ceyhun Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli 3 fevral 1891-ci ilde Azərbaycanın tacı olan qədim, gözəl Şuşa şəhərində dünyaya gelmişdir. Onun uşaqlığından doğma Şuşada keçmiş, ilk təhsilini də orada iki illik rus-türk məktəbində almış, sonra Bakıda orta məktəbi bitirmişdir.

Dünya şöhrəti dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin 12 (25) yanvar 1908-ci ilə premyerası keçirilmiş, bütün Şərqi ilk operası olan "Leyli və Məcnun" adlı sehnə əsərinin ərsəyə gəlməsində yaxından iştirak etmişdir. Belə ki, o, librettonun hazırlanmasında, müğamların seçilməsində qardaşı Üzeyir bəye yardım etmiş, həmçinin operada İbn Səlam və Nofəl rollarını məhərətə oynamış, tamaşaçıları böyük rəğbətini qazanmış, ifasına yüksək qiymət verilmişdir.

Bu barədə 14 yanvar 1908-ci tarixli "Taze həyat" qəzeti belə yazarı: "...İbn Səlamlıqda öz rolunu ne qədər gözəl və mahir ifa etse də... Nofəl rolunda, demək olar ki, layiqincə oyayıb, layiqincə oxuyurdu".

1909-cu ilde ali təhsil almaq məqsədilə Ceyhun bəy Hacıbəyli Sankt-Peterburq Universitetinin hüquq fakültəsinə qəbul olunmuşdur. Milyonçu Murtuza Muxtarovun ayırdığı vəsait hesabına sonra o, Parise gedib məşhur Sorbonna Universitetində təhsilini davam etdirmişdir. Parisdə oxuduğu illərdə bir-birindən maraqlı yazıları yazaraq Bakıda çıxan "Kaspi", "Baku" (1910-1915) qəzetlərinə göndərmişdir. Eyni zamanda Ceyhun bəy Fransanın paytaxtında nəşr olunan mətbuat orqanlarında da məqələlər dərc etdirmişdir. O, öz yazıları vəsətəsilə Avropa xalqlarına və rusdilli oxuculara Azərbaycan ədəbiyyatını, dilini, mətbuatını və

Ürəyi Azərbaycanla döyünen azadlıq mücahidi

Ceyhun bəy Hacıbəyli milli ədəbi-ictimai fikir tarixinə mühüm töhfələr verib

incəsənetini tanıtmışdır. Yazıçılıq və tərcüməçilik məhərəti olan Ceyhun bəy "Hacı Kərim" adlı povest yazmış, rus yazılışı İ.Turgenevin "Pulsuzluq" komediyasını dilimizə tərcümə edərək ilk dəfə Azərbaycan oxucularının ixtiyarına vermişdir.

Ceyhun bəy Hacıbəyli 1916-cı ildə gözəl mütəxəssis kim vətəne qaytmışdır. Bakıda yaşadığı dövrədə mührərəlik fealiyyəti ilə məşğul olmuş, "Proqress", "Irşad", "Tərəqqi" və s. qəzetlərde müntəzəm olaraq oxunaqlı yazıları çıxış etmişdir. "İttihad" qəzetiňin baş redaktoru olmuşdur.

1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasında Ceyhun bəy Hacıbəylinin də böyük rolü var idi. AXC-nin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetiňin baş redaktorluğu ona tapşırılmışdır. Bu məsuliyyəti vəzifəni daşıyan Ceyhun bəy 1919-cu ilin yanvar ayında Versal sülh konfransına gedən nümayəndə heyətinin

min oğlu -S.Q.) verdim ki, sənə göndərsin. Hərəkət ondan da bir şey çıxarsa, daha yaxşı! Bəradərin Üzeyir". 1924-cü il aprel, ayının 9-da yazdı - digər məktubunda isə Üzeyir bəy bunları qeyd edirdi: "Mən zənənə edirəm ki, "Arşın mal alan" Parisdə müvəffeqiyət qazanarsa, hər bir məmlekətdə dəxi oynanılar. O halda sən müsənnif haqqını dəxi ala bilərsən". Bəli, Üzeyir bəyi narahat edən əsas məsələlərdən biri də qardaşının maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məsəlesi idi. Bunun üçün ona hər cür kömək əlini uzadırdı.

Ceyhun bəy Hacıbəyli mühacirətde yaşadığı dövrde müxtəlif töhfələr əsərləri də nəşr etdirmişdir. Məsələn, 1930-cu ildə "Azərbaycan mətbuatı tarixi", 1933-cü ildə "Qarabağ dialekti və folkloru" kitabları fransız dilində işləşmişdir. Ceyhun bəyin sonuncu töhfələr əsəri isə "İslam eleyhine propaganda və onun Azərbaycandakı metodları" adlı əsəri

tərkibinə daxil olmuş və bir vaxtlar tehsil aldığı Paris şəhərinə yola düşmüştür. Parisdə müxtəlif tədbirlərde, konfransın işində yaxın-dan iştirak edən nümayəndə heyətinin əsas vəzifəsi genc Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqilliyini böyük Avropana dövlətlərinə tanıtmaq idi. Təessüf ki, o vaxt orada dövlətimiz üçün səmərəli işlər aparan nümayəndə heyətinin sayı yarımqiç qaldı. 28 aprel 1920-ci ildə Azərbaycanın XI rus ordusu tərəfində işgal edildiyi xəbərini onlar üzərə ağırsı ilə qarşıladılar. Xalqımızın başına gələn faciədən hali olan nümayəndə heyətinin bütün üzvləri, o cümlədən də Ceyhun bəy Hacıbəyli bir daha vətəne qayıtmadı. Ömrünün sonuna qədər qurbət ölkədə qalmağa məcbur oldu. Azərbaycan dövləti və Azərbaycan xalqı namine yorulmadan çələndi.

Ceyhun bəy Hacıbəyli Parisdə yaradılıqlı, eləcə də ictimai işlərlə məşğul olurdu. Doğma Azərbaycanı orada layiqince təmsil və tərənnüm edirdi. Parisdə "Fiqaro", "Jurnal Aziatik", "Revue de monde musulman" adlı qəzət və jurnallarda mütemədi olaraq məqalelər yazır, hətta bir ara orada fransız dilində çıxan "Qafqaz" dərgisinin, Münhen şəhərində Azərbaycan Milli Birliyinin orqanı olan "Azərbaycan" məcməusinin redaktoru olmuşdur.

1925-ci ildə Ceyhun bəy qardaşı Üzeyir bəy Hacıbəylinin dünya şöhrəti "Arşın mal alan" operettasının librettosunu fransız dilinə tərcümə etmiş, 1928-ci ildə isə əsəri firəng dilində Parisdə "Femino" teatrında tamaşaşa qoymuşdur. Hər yerde olduğu kimi Fransanın paytaxtında da operetta çox böyük uğur qazanmışdır. "Arşın mal alan"ı tərcümə etmək və Fransada sehnələşdirmək arzusunu Üzeyir bəy yazan Ceyhun bəy böyük qardaşından 24 fevral 1920-ci tarixli məktub alır. "Nuri-didə Ceyhun" ("Göz nuru Ceyhun"). Ü. Hacıbəyli qardaşına yazdığı məktublara həmisi belə başlıyordı -S.Q.) başlıqlı məktubunun bir yerində böyük bəstəkar yazardı: "Arşın mal alan"ın notlarını Camala (bacısı Sayad xan-

olmuşdur. Kitab 1959-cu ildə Sovetlər Birliyini Öyrənme İnstitutu tərəfindən nəşr edilmişdir. Bundan əlavə o, "Mənim xeyallarım" əsərini də qələmə almışdır.

Ceyhun bəy Hacıbəyli həm də 1953-cü ilde "Azadlıq" radiosunu yaradınlardan biri olmuşdur. Ömrünün son illərində isə keçmiş SSRİ-ni öyrənən institutun müxbir üzvü kimi fealiyyət göstərmişdir. Keçmiş SSRİ-nin rehbəri İosif Vissarionoviç Stalin də Ceyhun bəyle maraqlanmış, hətta onuyla bağlı Üzeyir bəyle bir dialoqu da olmuşdur. Bu hadisə 1938-ci ilin aprel ayında Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsəneti ongünülöyünün sonuncu günü Kremlde Ü.Hacıbəyli başda olmaqla respublikamızın incəsənet nümayəndəlerinin şərifinə təşkil edilmiş ziyafət zamanı baş vermişdir.

Stalin Üzeyir bəyə demişdir:

- Üzeyir bəy, bildiyime görə Sizin kiçik qardaşınız Fransada yaşıyır. Onunla məktublaşırınsınız?

Üzeyir bəy: - Beli, əvvəller məktublaşırımdı, yoldaş Stalin, son zamanlar yazışmırıq.

Stalin: Niye? Sizə mane olanmı var?

Üzeyir bəy: - Xeyr!

Stalin: Nahəy yərə yazışmırınzı! Siz ona məktub göndərin. Bəlkə vətənə dönmək istəyir? Vətənə qayıtsa, onu işlə, evlə təmən edərik. Mütəqə bunları qardaşına yazın!

Üzeyir bəy Bakıya gələn kimi qardaşına Stalinlə olan səhəbətini məktub vasitəsilə bildirəs də ondan heç bir cavab almamışdır.

Ceyhun bəy Hacıbəylinin Bakıya gətirilən arxivində saralışmış bir qəzət parçasına kövrəlmedən baxmaq qeyri-mümkündür. Bu, anası Şirinbəyim Əliverdibəyova - Hacıbəylinin vəfat etdiyini bildirən elan və Üzeyir bəy Hacıbəyli verilmiş baş sağılıqlarıdır. Onun bir kənarında əski elifba ilə "Komunist", 6 may 1939-cu il yazılmışdır. İlk baxışda kiçik görünən bu qəzət parçası vətənə, ailəsinə, doğmalarına həsrət qalan Ceyhun bəy üçün böyük və ağır itki qaynağı idi. O, buradan se-

vimli nənəsinin (onlar analarına nənə deyə xitab edirdilər - S.Q.) ölüm xəberini almışdır. Qurban ölkədə, uzun illər qovuşmaq istədiyi anasının vəfat etdiyini öyrənən həssas qəbli bir insanın nələr çəkdiyini, nə hala düşdүünə təsəvvür etmək çətin deyildir. Ceyhun bəy qara xəbəri verən bu qəzət parçasına arxivində ana həsəti ilə qovrularaq saxlamışdır. Taləyin hökmünə bax ki, qəzət parçası illər sonra Ceyhun bəy Hacıbəylinin Fransadakı arxivində yenidən doğma məməkətə dönmüş və vətənde özünə əbədi ünvən tapmışdır.

Üzeyir bəy qardaşına yazdığını her məktubda mütəqə anaları haqqında onu məlumatlaşdırırdı. Şirinbəyim xanımın sehətindən, məşğulliyətindən, oğlundan və onun ailəsindən nigaranlılığından, onlar üçün çox darıdıldı, onlara təzliklə görüşmek arzusundan, şəkillərdə nəvərləri öpmeyindən və s. bəhs edərdi. Lakin bütün bular elçatmaz arzu olaraq qaldı, heç biri həyata keçmədi. Ceyhun bəy Hacıbəyli qələmə alındığı memuarlarında belə yazırırdı: "...Sən indi onlardan (doğmaları) nəzərdə tutulur - S.Q.) ayırdığın qırx birinci ilin içindəsən... Sən onları bu müddət ərzində heç vaxt görməmişsin və onları heç vaxt, qətiyyən görmeyəcəksən - kişi və qadınlar - onlar bir - birinin ardınca gedirlər. Və sənin "özün də..." Bəli, Ceyhun bəyin özünü də həyatının qırub vaxtı yavaş-yavaş yaxınlaşırırdı. O, yaxın dostu, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin eski daxili işlər nəziri Mustafa Vəkiliogluna 19 oktyabr 1962-ci il tarixli məktubunda yazırırdı: "Pək möhtərəm qardaşım, Mustafa bəy! Çox böyük təessüflü sizə eləməliyəm ki, sizləri ziyyət etmək mənə mümkün olmayıacaq. Qəlb xəstəliyinə mübtəla oldum, hətta ayaq üstə qalmaq mənə yasaqdır. Çox gözledim, bir yaxşılıq hasil olmadı. Müalicə edirlər, lakin qəlb xəstə olduğundan təkrar nə yapa bilərlər? Krizlər olur, çox fəna halda oluram. Bunu da söyləməliyəm ki, ilk əlamət temmuzun (iyul - S.Q.) 8-de Paris Bloku iclasında baş verdi. indi hərənbər hamın qəb sixintisi təkrar olur.

Çox-çox təsəssüf! Her halda siz görüşmələrinizi keçirin və mühacirətin bir yerə toplanmasına səy edin, bu mühümüdür.

Əllərinizi sıxaraq, hamınıza dərin sevgilərimi izhar edirəm. Ceyhun".

Məktub yazıldıdan üç gün sonra böyük vətəndaş, həyatını Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizələrdə keçirən Ceyhun bəy Hacıbəyli 22 oktyabr 1962-ci ildə 71 yaşında infarktdan Parisdə vəfat etmişdir. Məktub Ankarada çıxan "Mücahid" məcməusinin 1963-cü il tarixli yanvar-fevral sayının altıncı sehifəsində dərc olunmuşdur. Sovetlər Birliyini Öyrənme İnstitutunun Almaniyada çıxan "Dərgi" məcməusinin 1962-ci ildə çıxan 30-cu sayında Ceyhun bəy Hacıbəylinin vəfatı ilə eləqədar nekroloq və fotoskəli dərc olunmuşdur. Nekroloqun son abzasında yazılırdı: - "Ceyhun bəy vətənini seven, olaylara qarşı həssas bir insan idi. Hamiya yaxşılıq etməkdən və Azəri topluluqlarında olmaqdən böyük zövük duyardı. Allah qəni-qəni rehmət eləsin. Nur içində yatsın. Amin!".

Vətən heç vaxt belə oğullarını unutmayaq. Azərbaycan var olduqca Ceyhun bəy də mədəniyyət tariximizdə yaşayacaq, ürkələrdə, qəbələlərdə özünə yuva quracaqdır.

Səadət QARABAĞLI
Üzeyirbəyşunas

Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnförmasiya
Vəsiyətçilərinin İnkışafına Dövlət
Dəstəyi Fonduñun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.